

Το τάλαντο της Δημιουργικότητας

Γιώργος Πιπερόπουλος

Δρ Κοινωνιολογίας - Ψυχολογίας
Καθηγητής Επικοινωνίας
Πανεπιστημίου Μακεδονίας

ΥΠΑΡΧΟΥΝ, σίγουρα, στιγμές στη ζωή μας στις οποίες αισθανθήκαμε εκείνη την αποστομωτική συναρπαστικότητα της δημιουργικής διαδικασίας-στιγμές όπου είδαμε τελικά μιá ανύπαρκτη μέχρι πριν σχέση σε ιδέες, μιá νέα σύνθεση αντικειμένων, τη λύση σε κάποιο βασανιστικό πρόβλημα ή αμείλικτο ερώτημα. Και υπάρχουν γύρω μας συνάνθρωποι μας που διακρίνονται για την ικανότητά τους, για το προίκισμα να ζούνε τέτοιες στιγμές με εναλλασσόμενη αλλά αδιάκοπη ένταση. Και υπάρχουν παράγωγα τέτοιων στιγμών που μας περιβάλλουν από την ώρα που γεννιόμαστε ή που δημιουργούνται καθώς περνούν τα χρόνια.

Στιγμές, άτομα, πράξεις ή διαδικασίες και παράγωγα. Τέσσερα στοιχεία που σε μια δυναμική αλληλεξάρτηση, υποτίθεται, ότι θάπρεπε να μας δώσουν το προφίλ του δημιουργικού ατόμου και της διαδικασίας της δημιουργίας.

Μπορούν; Σίγουρα και αναμφίβολα ΝΑΙ! Πώς όμως μπορούν όχι μόνο οι επιστήμονες της συμπεριφοράς, αλλά και οι συνάδελφοι δάσκαλοι και καθηγητές και μαζί οι γονείς όχι μόνο να κατανοήσουμε διαισθητικά τη μυσταγωγία της δημιουργίας αλλά και αφού συλλάβουμε την ουσία της διαδικασίας να βοηθήσουμε τα άτομα που διαθέτουν αυτήν την ικανότητα να την αναπτύξουν και το κοινωνικό σύστημα μέσα στο οποίο ζουν να τους ευνοήσει ώστε να γίνουν δημιουργικοί “προς κοινό όφελος”;

Γιατί όσο και αν φαίνεται πεζό το παραπάνω ερώτημα, δεν επιτρέπεται να θεωρήσουμε σα δεδομένα ούτε τα προικίσματα ορισμένων συνανθρώπων μας, ούτε και την καλή πρόθεση της κοινωνίας να τα επιτρέψει να εκδηλωθούν παραγωγικά! Η ανακάλυψη του τηλεφώνου από τον Μπέλλ παρέμενε για αρκετά χρόνια ανεκμεταύλετη ακριβώς επειδή δεν φαινόταν να έχει πρακτικές εφαρμογές και χρήσεις ενώ ο Γαλιλαίος μένει στη μνήμη μας σαν αρνητής της θέσης ότι

η Γή κινείται, ακριβώς επειδή υπήρχε η Ιερά Εξέταση και ο φόβος της εξόντωσής του! Μήπως και ο δικός μας Σωκράτης δεν αναγκάστηκε να πιεί το κώνειο ακριβώς επειδή “εισήγαγε καινά δαιμόνια”;

Όταν ο Εντισον ξεκίνησε τη δραστηριότητά του, που είχε σαν απόληξη την ιστορική πια δημιουργία του ηλεκτρικού λαμπτήρα, ένα σώμα διακεκριμένων επιστημόνων της εποχής του αποφάνθηκε ότι “...οι προσπάθειες του δεν άξιζαν την προσοχή πρακτικών ανθρώπων και επιστημόνων!” Ας μη ξεχνάμε ότι και στο εγγύτερο μας παρελθόν, η φωτοαντιγραφική διαδικασία της ΧΕΡΟΧ παρέμενε σε αχρηστία για 4 χρόνια έως ότου πείσθηκε κάποιος με πολύ δυσκολία ότι η εφεύρεση άξιζε τη χρηματοδότηση για παραγωγή.

Ίσως δεν υπάρχει τίποτε στη δημιουργική διαδικασία που να εγγυάται ότι αυτοδύναμα το αποτέλεσμα θα είναι ευεργετικό ή χρήσιμο, ή ακόμη ότι οι πρακτικές εφαρμογές θα είναι άμεσα κατανοητές και αντιληπτές. Υπάρχουν επιστη-

Louis Pasteur in His Laboratory,
after a drawing, c. 1890, by Adrien Marie.

μονικές θεωρίες αλλά και έργα τέχνης που απορρίφθηκαν όταν πρωτοπαρουσιάστηκαν, για να γίνουν αργότερα αντικείμενα επαίνων και διθυράμβων, όπως και αντίστροφα, κάποια που ενώ έγιναν αρχικά αποδεκτά με τυμπανοκρουσίες απορρίφθηκαν αργότερα σαν άχρηστα.

Μήπως και η ίδια η φύση, όπως πιστοποιούν τα παλαιοντολογικά μας ευρήματα, δεν έχει κάνει το σφάλμα της δημιουργίας νέων συνθέσεων που αποδεικνύονται ανίκανες να επιβιώσουν στο γήινο περιβάλλον τους;

Είναι αναμφίβολα δύσκολο να καταγράψουμε τη χρησιμότητα σαν ένδειξη της αξίας μιάς εφεύρεσης ή ανακάλυψης ή ενός έργου τέχνης. Όπως και αν το δούμε, όμως, η χρησιμότητα μιας καινοτομίας είναι άσχετη με το γεγονός ότι αυτή αποτελεί πρωτότυπη και δημιουργική δουλειά.

Οι μεγάλοι ποντοπόροι εξερευνητές πάντοτε χρησιμοποίησαν σα δέλεαρ για τους βασιλείς - πάτρωνές τους την “ανακάλυψη χρυσού και πολυτίμων λίθων” γιατί τα δικά τους υποκειμενικά ψυχορήματα και ψυχοκίνητρα δεν θα γίνονταν κατανοητά και δεν θα ήταν αποδεκτά από ματαιόδοξους, συνήθως, άρχοντες που αμφέβαλαν και γι’ αυτήν ακόμα την ιστορική αξία των ανακαλύψεων.

Η αναφορά σε εξερευνητές- σε αντίθεση με τους ερευνητές- μας φέρνει πιό κοντά στην ανάγκη διαφοροποίησης της δημιουργικής διαδικασίας σε δύο επι μέρους κατηγορίες-στην εφεύρεση, την επινόηση ή τη νέα σύνθεση από τη μιά μεριά και την ανακάλυψη από την άλλη. **Έτσι, είναι απαραίτητο να γίνει αντιληπτό ότι ο Χριστόφορος Κολόμβος ανακάλυψε την Αμερική, δεν την εφύερε ούτε την επινόησε, ενώ σε αντίθεση μ’αυτόν ο συμπατριώτης του Μαρκόνι εφύερε τον ασύρματο. Σίγουρα η αμερικανική ήπειρος προϋπήρχε του Κολόμβου, αλλά σε εκείνον έμελλε να την αποκαλύψει στην υπόλοιπη ανθρωπότητα, και με την ίδια σιγουριά τα απαραίτητα στοιχεία για την ασύρματη μετάδοση μηνυμάτων προϋπήρχαν του Μαρκόνι, αλλά αυτός έμελλε να μας αποκαλύψει την σύνθεση με την οποία έμεινε στην ιστορία.** Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι υπήρχε και στους δυο άνδρες μια κοινή αντιμετώπιση από τους “ειδικούς” της εποχής τους. Συγκεκριμένα, οι τότε γεωγράφοι πρόβλεψαν ότι η πορεία του Κολόμβου προς την κατεύθυνση της δύσης του ήλιου θα τον οδηγούσε “...να χαθεί, πέφτοντας από το τέλος του Ατλα-

ντικού ωκεανού στο...άπειρο”. Και στη περίπτωση του Μαρκόνι οι συνάδελφοι του αποφάνθηκαν ότι ένα ασύρματο μήνυμα θα “...χανότανε προς το διάστημα καθώς ο Μαρκόνι θα το εξέπεμπε από τη μια όχθη του Ατλαντικού στην άλλη...” πράγμα που δεν έγινε και έτσι ανακαλύψαμε το όζον-αυτήν την τόσο χρήσιμη ζώνη προφύλαξής μας από την ακτινοβολία του ήλιου που έκτοτε, μεθοδικά, την ...καταστρέφουμε!...

Άτομο, Ομάδα και Κοινωνία

Οι ιδέες για μια πρωτότυπη σύνθεση, μια εφεύρεση, ένα επινόημα, τα υλικά για τη δημιουργία κάποιου αντικειμένου ή μιας συσκευής υπάρχουν γύρω μας. Αυτό που μας στερεί την ικανότητα “να δούμε” νέες συνθέσεις είναι ίσως η ανάγκη μας να συνεχίζουμε να βλέπουμε τα πράγματα και τις ιδέες με τους τρόπους που γνωρίζουμε με την αντίληψη στην οποία αισθανόμαστε εξοικειωμένοι.

Δώστε λίγη προσοχή στα αντικείμενα του περιβάλλοντος μας που επιβεβαιώνουν την αστείρευτη ανθρώπινη τάση για δημιουργικότητα και καινοτομία. Επικοινωνούμε μέσα από το γραπτό λόγο που είναι τυπωμένος με φωτοσυνθετικά μηχανήματα πάνω σε έγχρωμες σελίδες χαρτιού που δεν υπάρχει στη φύση στο σχήμα και την υφή – **όπως το περιοδικό που κρατάτε στα χέρια σας** – στα δένδρα απο τα ξύλα των οποίων προήλθε το χαρτί! Κάθεσθε σε κάποια καρέκλα ή πολυθρόνα που πρωτοανακάλυψε κάποιος Μεσογειακός πρόγονός μας αλλά βελτιώθηκε καθώς τώρα πια δεν κατασκευάζεται από ξύλο αλλά από συνθετικές ύλες που προέρχονται από το πετρέλαιο το οποίο, πριν ανακαλυφθούν οι πολλαπλές χρήσεις του, ήταν ένα πικρό υγρό που σκότωνε όσα ζώα το έπιναν αφηφώντας την προστασία της οσμής τους!... Θα μπορούσα να συνεχίσω την απαρίθμηση αντικειμένων του περιβάλλοντος σας αλλά πιστεύω ότι η πρόθεσή μου έγινε αντιληπτή. Ένα μεγάλο ποσοστό του περιβάλλοντός μας είναι φτιαγμένο απο εμάς τους ανθρώπους από υλικά που προϋπήρχαν στη φύση αλλά όχι στον τύπο ή στη σύνθεση στην οποία τώρα υπάρχουν. Η φύση πάντοτε μας έδινε τα υλικά, αλλά οι τελικές συνθέσεις αποτελούν απολήξεις της δημιουργικότητας ανθρωπίνων εγκεφάλων που μιμήθηκαν τη φύση για να δημιουργήσουν!

Ανήσυχια άτομα έψαξαν κάθε γωνιά της γής προσπαθώντας να εξαντλήσουν τα όρια του γνώ-

ριμου πάνω στον πλανήτη μας.. Και στη συνέχεια, αλλά ανήσυχια μυαλά έψαξαν σε απόμακρες και αφιλόξενες θάλασσες, στεριές και βουνοκορφές, αλλά μέσα στην ίδια τους τη γειτονιά ψάχνοντας να εντοπίσουν τις αιτίες της ασθένειας, των μολύνσεων, τις μορφές της ζωής, τα αίτια του θανάτου... Και άλλα, επίσης ανήσυχια πνεύματα σμίλεψαν λέξεις σε κείμενα επιβεβαιώνοντας περίτρανα αυτό που δήλωσε ο Χέρμπερτ Φοξ "...ότι προφανώς δεν υπάρχει μια δημιουργική διαδικασία δεν είναι διαφορετική στις τέχνες και στις επιστήμες... Η δημιουργική πράξη του εγκεφάλου είναι όμοια και στις δύο..."

Με άλλα λόγια, το Νόμπελ ενός εργάτη της ιατρικής, ή της φυσικής ή της λογοτεχνίας επιβραβεύει αυτήν ακριβώς την ικανότητα του ανθρώπινου εγκεφάλου – τη δημιουργικότητα!!!

Ποιό, όμως, είναι το δημιουργικό άτομο που καθώς βηματίζει ακούγοντας το ρυθμό "ενός διαφορετικού τυμπανιστή" αναστατώνει την ηρεμία της καθημερινότητάς μας, διαταράσσει τη ρουτίνα μας δημιουργώντας εκεί που κάτι δεν υπήρχε πριν, ανακαλύπτοντας κάτι εκεί που πάντοτε υπήρχε αλλά αφοσιωμένοι στην ανάγκη της σταθερότητας απλούστατα δεν το...βλέπαμε;

Γιατί αυτό το άτομο, παιδί, ή ώριμο νάναι τόσο διαφορετικό από εμάς τους κοινούς θνητούς; Είναι πραγματικά διαφορετικό, ή είναι άτομο σαν και εμάς, έχει τα ίδια προκείμενα μόνο που στο πέρασμα του χρόνου αυτό τα κράτησε την ίδια ώρα που εμείς τα υποτάξαμε στην πεζή ωριμότητα του είναι μας;

Ίσως θάπρεπε τα ερωτήματα αυτά να απαντηθούν με ένα, ακόμη πιο βαθιά, πιο ενοχλητικά απλό ερώτημα:

Υπάρχει πράγματι τέτοιο άτομο;

Η συλλογική εμπειρία του ανθρώπινου γένους στο πέρασμα του χρόνου πιστοποιεί ότι απλοί άνθρωποι αποδείχτηκαν εντυπωσιακά δημιουργικοί και παραγωγικοί καινοτομικοί κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες (όπως σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως) ενώ σε άλλες στιγμές άτομα με αναμφισβήτητη προσόντα και μόρφωση δεν κατόρθωσαν να αποδώσουν κάτι τί πρωτότυπο ή δημιουργικό.

Και όμως, τόσο η δημιουργική διαδικασία όσο και το δημιουργικό άτομο υπάρχουν. Η ικανότητα της δημιουργίας φαίνεται, μάλιστα, να συνυπάρχει σε λίγη ποσότητα σε όλους τους ανθρώπους και σε μεγάλη ποσότητα σε λίγους ανθρώπους. Τη θέση αυτή την επιβεβαιώνουν όχι μόνο ψυχο-

λογικές και κοινωνιολογικές έρευνες που στοχεύουν στην κατανόηση, αξιολόγηση και ανάλυση των χαρακτηριστικών ιδιωμάτων ατόμων ομάδων και κοινωνικών συστημάτων που έχουν "δημιουργικές τάσεις" αλλά και νευροφυσιολογικές μελέτες που εντοπίζουν στον ανθρώπινο εγκέφαλο "την σιωπηλή περιοχή" όπου φαίνεται να συντελείται αυτή η μυσταγωγία της δημιουργικότητας.

Τα βασικά χαρακτηριστικά

Ένα από τα πιο περίεργα χαρακτηριστικά της δημιουργικότητας είναι η ανεξαρτησία της διαδικασίας από τον δείκτη νοημοσύνης. Έχει προκύψει από σχετικές έρευνες ότι τα άτομα με ψηλό δείκτη νοημοσύνης δεν είναι πάντοτε δημιουργικά, ενώ τα δημιουργικά άτομα δεν έχουν πάντοτε ψηλούς δείκτες νοημοσύνης, έστω και αν τα σκόρ τους είναι πάνω από το μέσο όρο. Πάντως τα δημιουργικά άτομα φαίνεται να έχουν κρατήσει πολλά από τα χαρακτηριστικά ιδιώματα της παιδικής ηλικίας την ώρα που εμείς οι υπόλοιποι έχουμε...μεγαλώσει! Ακριβώς επειδή, συχνά, γονείς και εκπαιδευτικοί μας θέτουν το ερώτημα της σκιαγράφησης του δημιουργικού ατόμου, θάταν χρήσιμο να απαριθμήσουμε εδώ τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του.

1. Ενδογενής ευαισθησία – υπάρχει μιά εμφανής έμφυτη τάση, μιά κλίση όπως κοινά χαρακτηρίζεται του ατόμου για ευαισθησία σε μαθηματικές, μουσικές, λογοτεχνικές ή εικαστικές εμπειρίες.

2. Τάση ασυμετρικής σκέψης – Το άτομο κατορθώνει να εντοπίσει πρότυπα τάξης μέσα στην αταξία δεδομένων και φαινομένων την ίδια στιγμή που άλλοι, ακόμη και άτομα προικισμένα με ψηλό δείκτη νοημοσύνης βλέπουν μόνο ότι είναι συμμετρικό και σε κατάσταση τάξης ή τακτοποιημένο.

3. Προσχολική παιδεία – Το δημιουργικό άτομο έχει μεγαλώσει, συνήθως, σε οικογενειακό περιβάλλον όπου ενθαρύνθηκε η περιέργειά του και η δημιουργικότητα ήταν μιά συνειδητή στάση των γονέων του.

4. Σχολική εκπαίδευση – Το άτομο έχει μαθητέψει κοντά σε δασκάλους και καθηγητές που έδιναν σημασία σε συνεχείς ερωτήσεις και αναζητήσεις και όχι στην απομνημόνευση γεγονότων, κανόνων, ονομάτων και ημερομηνιών.

5. Αστείρευτη περιέργεια – Το δημιουργικό άτομο ποτέ δεν σταμάτησε να ερευνά, να αμφιβάλλει ακόμα και για τα πλέον σταθερά δεδομέ-

να έχοντας μιά παιδιάστικη νοοτροπία ακόμη και όταν βρίσκεται σε προχωρημένη χρονολογική ηλικία.

6. Ανεξαρτησία από το χρόνο - το δημιουργικό άτομο δεν λειτουργεί με γνώμονα το ρολόι του. Πρωί, μεσημέρι ή βράδυ δεν έχουν όπως και οι σχετικές έννοιες της εβδομάδας του μήνα ή του έτους το νόημα που έχουν για τον υπόλοιπο κόσμο. Τα προβλήματά τους ίσως απαιτήσουν χρόνια για να βρουν τις λύσεις τους, οι ανακαλύψεις του δεκαετίες ή, συχνά, μιά ολάκερη ζωή. Αυτή η προσωπική υποκειμενική αίσθηση του χρόνου αντιτίθεται στα ψυχοκοινωνικά εδομένα και συνήθως τα δημιουργικά άτομα αποτυχαίνουν να ανταποκριθούν σε χρονικά τέρμια που τους θέτουν οι άλλοι.

7. Προσωπικό θάρος και αφοσίωση – το δημιουργικό τομο δεν φοβάται την αποτυχία ή τον χλευασμό, ακριβώς πειδή αυτό που πραγματικά μετράει στη ζωή του είναι η υποκειμενική του αίσθηση της σπουδαιότητας και όχι η γνώμη που οι άλλοι έχουν για αυτό.

8. Αγάπη για την εργασία – οποια και άν είναι η γνώμη του συνόλου, η πραγματικότητα επιβεβαιώνει το γεγονός ότι τα δημιουργικά άτομα, καλλιτέχνες, λογοτέχνες, εφευρέτες, εξερευνητές, επιστήμονες, εργάζονται όχι μόνο σκληρά

αλλά και με διαχρονική συνέπεια. Σίγουρα αυτό δεν σημαίνει ότι μπορεί να μετρήσει κανείς πραγματική ενασχόληση με τη δουλειά τους για 15 ή 20 ώρες σε καθημερινή βάση αλλά η ψυχοδιανοητική και η ψυχοσυναισθηματική συνειδητή και υποσυνείδητη ενασχόληση η με τακαθήκοντά και τους στόχους τους συνεχίζεται τόσο στις ώρες της εγρήγορσης όσο και στις ώρες του ύπνου σε ρυθμό σχεδόν καταναγκαστικό.

Κάθε κοινωνικό σύστημα, χρειάζεται να έχει μερικά θεμελιακά χαρακτηριστικά που ευνοούν τη δημιουργικότητα ή αλλιώς θα επέλθει καταπίεσή της. Μικρόκοσμοι, επιχειρήσεις, οργανισμοί και ιδρύματα χρειάζεται να έχουν ελεύθερη επικοινωνία, σαφές σύστημα αμοιβών, κλίμα ενθάρρυνσης καινοτομιών και δημιουργικών τάσεων, και παιδεία εδραιωμένη στην αναζήτηση και την έρευνα αν θέλουν να δούν παραγωγικό έργο απο άτομα και ομάδες που διαθέτουν προικίσματα δημιουργικότητας.

Κλείνοντας χρειάζεται να τονισθεί ότι τα πλέον δημιουργικά άτομα είναι τα παιδιά...Και είναι το ίδιο σίγουρο ότι τα χρόνια της παιδικής και εφηβικής ηλικίας είναι χρόνια αδιάκοπης ανακάλυψης των αστείρευτων επινοημάτων ή εφευρέσεων... Το τι κάνουμε εμείς στα ελληνικά νειάτα, ως μη το συζητήσουμε!...

Allan D'Arcangelo, Wing One, 1982.